

FForum adwokackie

Jacek Kędziński

O NALEŻYTĄ NAPRAWĘ TREŚCI ART. 191 § 1 KODEKSU KARNEGO

Źle sformułowany przepis artykułu 191 § 1 Kodeksu karnego¹ o przemocy nie obejmuje przemocy pośredniej i tym samym pozbawił prawnokarnej ochrony najemców lokali mieszkalnych przed działaniami kamieniczników, usiłujących przemocą, najczęściej przemocą pośrednią, skierowaną ku przedmiotom lub ku dostępowi do mediów (np. wody, prądu, gazu, ogrzewania i kanalizacji) uniemożliwić korzystanie z mieszkania. Czy kolejna nowelizacja Kodeksu karnego jest krokiem w dobrym kierunku? Czy przemoc pośrednia w polskim Kodeksie karnym ponownie stanie się przestępstwem?

Czas mija nieubłaganie. Dwadzieścia lat temu, w 2002 r., sygnalizowałem w artykule *O właściwą treść i wykładnię przepisu regulującego przestępstwo zmuszania – art. 191 § k.k.*² poważną wadę, którą obarczony został przez twórców nadal obowiązującego Kodeksu karnego ten przepis.

Artykuł 251 k.k. z 1932 r. był najbardziej lakoniczny ze znanych mi przepisów penalizujących zmuszanie: „Kto przemocą lub groźbą bezprawną zmusza do określonego działania, zaniechania lub znoszenia (...)”. Tyle przepis, a reszta, to jego wykładnia oparta na Uzasadnieniu Komisji kodyfikacyjnej oraz na komentarzach doktryny prawa karnego³.

¹ Ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 2022 r. poz. 2600 ze zm.), dalej k.k.

² J. Kędziński, *O właściwą treść i wykładnię przepisu regulującego przestępstwo zmuszania – art. 191 § 1 k.k. (w:) Ius et lex. Księga Jubileuszowa ku czci Profesora Adama Strzembosza*, red. A. Dębiński, A. Grześkowiak, K. Wiak, Lublin 2002.

³ W. Makowski, *Kodeks karny 1932. Komentarz*, Warszawa 1932, s. 559–562, i tam motywy uzasadnienia Komisji Kodyfikacyjnej.

Przemoc stosowana, rzecz oczywista, wobec osoby mogła być akcją zarówno bezpośrednią, np. polegającą na skierowaniu siły fizycznej wobec osoby, która zgodnie z wolą sprawcy miała się mu podporządkować, jak i pośrednią, tj. moralną, psychiczną, bez bezpośredniego działania na ofiarę, lecz poprzez działania skierowane na przedmioty będące we władaniu osoby.

Kolejne kodyfikacje z XX w. rozbudowały analogiczny przepis przez wzbogacenie go o znamiona czasownikowe: „używa” i „stosuje” oraz osobowe: „innej osoby”, przy czym najnowsza kodyfikacja ponad to znamię dodała także znamię „osoby”. Znamiona czasownikowe były zbędne i ich użycie było pleonazmem; wszak wiadomo, że przemoc albo „używa” się, albo się ją „stosuje”, więc po co takie znamiona wprowadzać do treści przepisu.

Artykuł 167 § 1 k.k. z 1969 r. miał treść następującą: „Kto używa przemoc lub groźby bezprawnej w celu zmuszenia innej osoby do określonego zachowania się...” Nie mogę oprzeć się kolejnemu zastrzeżeniu: otóż znamię podmiotowe: „innej osoby” także jest zbędne, bo przecież nikt nie używa przemocy wobec siebie, aczkolwiek niekiedy bywa, że sam zmusza się do określonego zachowania⁴. Nie mogę oprzeć się wrażeniu, że peerelowscy kodyfikatorzy stawali na głowie, by przepisy Kodeksu tamtejszej, niechlubnej epoki w jakiś bądź sposób różniły się od „burżuazyjnego”, Makarewiczowskiego Kodeksu karnego i efektem ich czynności była modyfikacja przestępstwa zmuszania przez wprowadzenie do treści przepisu penalizującego zmuszanie ww. znamion, całkowicie zbędnych.

Regulację zmuszania w Kodeksie karnym Andrejewa zastąpiono w Kodeksie karnym z 1997 r. przepisem art. 191⁵.

Przepis art. 191 § 1 jest przepisem złym, tak złym, że eliminował pociągnięcie do odpowiedzialności karnej sprawców przemocy pośredniej. Sygnalizowałem o tym dwadzieścia lat temu⁶. Echem tej mojej sygnalizacji była inicjatywa Rzecznika Praw Obywatelskich, o czym 10 lat temu pisałem na innych, gościnnych dla mnie łamach⁷.

Rzecz doczekała się senackiej inicjatywy ustawodawczej, która miała zaradzić złu. Dodano do art. 191 § 1a o treści następującej: „Tej samej karze podlega, kto w celu określonym w § 1 stosuje przemoc innego rodzaju uporczywie lub w sposób istotnie utrudniający innej osobie korzystanie z zajmowanego lokalu mieszkalnego”. Uznałem to za

⁴ Np. autor niniejszego tekstu po raz n-ty piszący na ten sam temat.

⁵ § 1. Kto stosuje przemoc wobec osoby lub groźbę bezprawną w celu zmuszenia innej osoby do określonego działania, zaniechania lub znoszenia, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3.

§ 2. Jeżeli sprawca działa w sposób określony w § 1 w celu wymuszenia zwrotu wierzytelności, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5.

§ 3. Ściganie przestępstwa określonego w § 1a następuje na wniosek pokrzywdzonego.

⁶ J. Kędziński, *O właściwą treść...*

⁷ J. Kędziński, *Przestępstwo zmuszania – przywrócić dawną treść i znaczenie...*, <https://www.rp.pl/opinie-prawne/art13384631-przestepstwo-zmuszania-przywrocic-dawna-trec-i-znaczenie> (dostęp: 10.01.2023 r.).

tw. krok w dobrym kierunku, ale bardziej na zasadzie z *braku laku to i kit dobry*⁸. Zmiana ta razi kazuistyką, obcą dotychczasowym polskim, XX-wiecznym kodyfikacjom karnym. Rzecz można by ująć bardziej ogólnym zredagowaniem przepisu⁹, lecz tego albo nie chciano, albo nie potrafiono. Skądinąd, ustawodawca, wprowadzając ten przepis, przyznał się do swojego błędu, polegającego na dekryminalizacji zmuszania przez stosowanie przymusu pośredniego, kryminalizując nadal zmuszanie jedynie przez przymus bezpośredni. Błąd ten potwierdziło orzeczenie SN: „Przemoc wobec osoby jako forma zmuszania – w rozumieniu art. 191 § 1 k.k. – może polegać tylko na bezpośrednim fizycznym oddziaływaniu na człowieka i nie obejmuje oddziaływania pośredniego (tzw. przemocy pośredniej) przez postępowanie z rzeczą”¹⁰.

W tej nowości „mieszkaniowej” razi nadanie temu występkiowi charakteru przestępstwa skargowego, co znacznie zmniejsza ochronę lokatorów mieszkań przed szykanującymi ich właścicielami lub zarządcami nieruchomości mieszkaniowej. Zmuszanie w typie podstawowym należy nadal do występkiów publicznoskargowych.

W 2022 r. do łaski marszałkowskiej trafił projekt „dużej” nowelizacji Kodeksu karnego. Proces legislacyjny został już zakończony, a nowelizacja ustawy wchodzi w życie 14.03.2023 r.¹¹ Trzeba jednak zaznaczyć, że po drodze Senat podjął uchwałę o odrzuceniu projektu, jako że jest on wierną kopią projektu z poprzedniej kadencji, którego uchwalenie koniec końców nie zakończyło się po myśli uchwalającej go większości sejmowej¹².

Projektodawcy nie utracili z pola widzenia także przepisu art. 191 § 1 i uznali za potrzebne nadać mu nowe brzmienie, czego nie uczynili projektodawcy z 2019 r.

Artykuł 191 § 1 otrzymał brzmienie: „§ 1. Kto, stosując przemoc wobec osoby lub groźbę bezprawną, zmusza ją lub inną osobę do określonego działania, zaniechania lub znoszenia, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3”.

Nadal obowiązywać ma przestępstwo zmuszania lokatorów mieszkań określone w art. 191 § 1a „§ 1a. Tej samej karze podlega, kto w celu zmuszenia innej osoby do określonego działania, zaniechania lub znoszenia stosuje przemoc innego rodzaju

⁸ J. Kędziński, *Prawo karne a szykanowanie przez właściciela nieruchomości lokatorów*, <https://www.rp.pl/nieruchomosci/art11580001-prawo-karne-a-szykanowanie-przez-wlasciciela-nieruchomosci-lokatorow> (dostęp: 10.01.2023 r.).

⁹ Takim jak w Kodeksie karnym z 1932 r.

¹⁰ Uchwała SN z 10.12.1998 r. (I KZP 22/98), OSNKW 1999/1–2, poz. 2.

¹¹ Dz.U. z 2022 r. poz. 2600.

¹² Projekt został wówczas unicestwiony skutkiem werdyktu Trybunału Konstytucyjnego. Uchwała Senatu Rzeczypospolitej Polskiej z 4.08.2022 r. w sprawie ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, druk nr 2510. Z Uzasadnienia uchwały: „(...) Uchwalona przez Sejm ustawa stanowi (z niewielkimi wyjątkami) powtórzenie regulacji zawartej w ustawie z 13.06.2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, która w wyroku Trybunału Konstytucyjnego z 14.07.2020 r. została uznana za w całości niezgodną z art. 7 w związku z art. 112 oraz z art. 119 ust. 1 Konstytucji RP (Kp 1/19) (...)”, <https://www.sejm.gov.pl/sejm9.nsf/PrzebiegProc.xsp?nr=2024> (dostęp: 10.01.2023 r.).

uporczywie lub w sposób istotnie utrudniający innej osobie korzystanie z zajmowanego lokalu mieszkalnego”.

Obydwa typy przestępstw znalazły się w zbiorze przestępstw prywatnoskargowych.

Prima facie, widząc, że art. 191 ma ulec zmianie, przez chwilę miałem nadzieję, że autorom nowelizacji Kodeksu przyświecała myśl przywrócenia penalizacji zmuszania także poprzez aplikowanie ofierze przymusu pośredniego, lecz niestety, okazało się, że to nie było ich celem¹³. Utrzymany zespół znamion „Kto, stosując przemoc wobec osoby” nadal, rzecz oczywista, implikuje penalizację zmuszania wyłącznie w postaci zmuszania bezpośredniego, poprzez fizyczne oddziaływanie na ofiarę. Nie zmienia tu nic, że sprawca poniesie odpowiedzialność także wtedy, gdy celem i efektem zastosowanej przez niego przemocy będzie określone, pożądane przez niego zachowanie osoby trzeciej, innej niż doznająca agresji bezpośredniej.

Natomiast o infantyлизmie „kodyfikatorów” świadczy to, że widzą oni jakąś różnicę pomiędzy zespołem znamion „Kto stosuje przemoc wobec osoby...” a „Kto, stosując przemoc wobec osoby”. Otóż ja najmniejszej różnicy tu nie dostrzegam. Kierunkowy charakter tego przestępstwa pozostaje niewzruszony. Ponadto nie poradzili sobie ustawodawcy z inną cechą tego przestępstwa, mianowicie z jego skutkowym charakterem. Ono dla jego bytu wymaga zmuszenia ofiary do określonego działania, zaniechania lub znoszenia. Nieosiągnięcie tego skutku implikuje zatamowaniem czynu w stadium usiłowania. Tak było zawsze, tj. począwszy od Kodeksu karnego z 1932 r. poprzez Kodeks karny z 1964 r. oraz aktualnie obowiązujący Kodeks karny i nie zmieni tego żadna zmiana¹⁴.

Ze zdumieniem przyjąłem pomysł kodyfikatorów pozbawienia procesowej pozycji przestępstwa zmuszania, bo z grupy przestępstw ściganych z urzędu miałyby ono zostać zdegradowane do grupy przestępstw ściganych na wniosek, co oczywiście oznacza osłabienie ochrony osób przed zmuszaniem. Tu po raz kolejny dostrzegam infantyлизm „kodyfikatorów”, którzy wspaniałomyślnie okazali się być przeciwnikami podejmowania ścigania wbrew woli pokrzywdzonego.

¹³ Nie ukrywam, że uzasadnienie projektu w tej kwestii (pkt 12) jest dla mnie, jako karnisty, niezrozumiałe. Projekt zmienia konstrukcję przestępstwa zmuszania (art. 191 § 1 k.k.). Następuje rezygnacja z celowego charakteru tego przestępstwa oraz przesunięcie „dalej” skutku przestępstwa. W konsekwencji tego będzie ono dokonane dopiero w czasie zmuszenia do określonego działania, zaniechania lub znoszenia, w wyniku zastosowania określonych w tym przepisie środków przymusu, a nie jak obecnie w czasie zastosowania środków przymusu w celu zmuszenia innej osoby do określonego działania, zaniechania lub znoszenia. Samo zastosowanie tych środków w ww. celu, ale bez zmuszenia, obecnie kwalifikowane jako dokonanie przestępstwa – będzie mogło zostać zakwalifikowane jako usiłowanie. Wprowadzony zostaje również bezwzględnie wnioskowy tryb ścigania tego przestępstwa, co ma na celu niepodjęcie ścigania wbrew woli pokrzywdzonego. Natomiast przestępstwo z art. 191 § 2 k.k. nadal będzie miało charakter celowościowy, gdyż ze względu na szerokie spektrum możliwych środków przymusu, w tym również tych o niskim stopniu ograniczenia swobody decyzyjnej pokrzywdzonego (niektóre formy tzw. przemocy wobec rzeczy), bezprawie tego czynu ułożone jest w znaczniej mierze w celu działania sprawcy. Toż to bełkot kogoś, kto o prawie karnym nie ma najmniejszego pojęcia.

¹⁴ W. Makowski, *Kodeks...*, s. 562.

Pomijając to, poprzestać wystarczy na postulacie wprowadzenia wersji przestępstwa zmuszania z Kodeksu karnego z 1932 r.: „Kto przemocą lub groźbą bezprawną zmusza do określonego działania, zaniechania lub znoszenia (...)”.

ABSTRACT

Jacek Kędzierski

The author is an advocate (District Bar Association in Lodz).

For a proper repair of the content of Art. 191 § 1 of the Penal Code

The wrong worded provision of Article 191 § 1 of the Penal Code on violence does not cover indirect violence and thus deprived the criminal law protection of tenants of residential premises against the actions of tenants who attempted violence, most often indirect violence, directed at objects or access to media (e.g. water, electricity, gas, heating and sewage systems) in order to prevent the use of the apartment. Is the next amendment to the Criminal Code a step in the right direction? Will indirect violence become a crime again in the Polish criminal code?

Keywords: *penal code, crime of coercion by force*

Jacek Kędzierski

Autor jest adwokatem (Izba Adwokacka w Łodzi).

BIBLIOGRAFIA ZAŁĄCZNIKOWA

Kędzierski Jacek, *O właściwą treść i wykładnię przepisu regulującego przestępstwo zmuszania – art. 191 § 1 k.k. (w:) Ius et lex. Księga Jubileuszowa ku czci Profesora Adama Strzembosza*, red. A. Dębiński, A. Grzeško-wiak, K. Wiak, Lublin 2002

Kędzierski Jacek, *Przestępstwo zmuszania – przywrócić dawną treść i znaczenie...*, <https://www.rp.pl/opinie-prawne/art13384631-przestepstwo-zmuszenia-przywrocic-dawna-trec-i-znaczenie> (dostęp: 10.01.2023 r.)

Kędzierski Jacek, *Prawo karne a szykanowanie przez właściciela nieruchomości lokatorów*, <https://www.rp.pl/nieruchomosci/art11580001-prawo-karne-a-szykanowanie-przez-wlasciciela-nieruchomosci-lokatorow> (dostęp: 10.01.2023 r.)

Makowski Wacław, *Kodeks karny 1932. Komentarz*, Warszawa 1932